

LITTERATUR

SVENSK PROSA 1936 — EN ORIENTERING

Året 1936 är intet märkesår i svensk roman- och novelldiktning. I stort sett följer det 1935 års tendenser och inriktning, troget åter-
speglade tidens allvar och människornas oro. Man saknar några av
de främsta bland dem, som 1935 voro med. t. ex. S. Siwertz, G. Hell-
ström, V. Moberg och Elin Wägner. I stället ha två pristävlingar be-
rett vägen för nya författarnamn och ett par av höstens största
publikframgångar. Ett betecknande drag i årets prosa är vidare, att
så många författare skrivit fortsättningsromaner, sådana, som full-
följa tidigare verk, sådana, som peka framåt mot nya, och sådana,
som göra bådadera. En särskild kategori bilda härvidlag de romaner,
som samtidigt äro självbiografiska. Att denna genre blivit modet för
dagen i Sverige kan väl förklaras därav, att man känner sig stå inför
en katastrof, åtminstone inför en vändpunkt, och alltså förnimmer ett
behov av en tillbakablick mot något, som uppfattas som ett oåterkalle-
ligt förgånget; känslan att uppleva historia kan på detta sätt ha ak-
tualiserat den självbiografiska romanen. Vad särskilt de s. k. proletär-
författarna angår, ligger det nära till hands att anta, att de, nu då de
slagit igenom och deras ställning stabiliserats, drivits att se tillbaka
på sitt liv och den märkliga utveckling de genomgått. Samtidigt lig-
ger det en risk i detta berättarslag, risken att i direkt form lämna ut
vad som först borde omhändertagas av den gestaltskapande fantasien.
De tre främsta representanterna för genren ha emellertid undgått den
risken.

I Vägen ut fortsätter *Harry Martinson* att berätta om den unge
Martins vidare öden i kristidens Sverige. Han är i tjänst på olika
ställen och prövar på olika yrken, han rymmer och går på luffen men
drivs hela tiden till havet. Vägen ut tror han sig ha funnit, när han
äntligen fått hyra och seglar ut genom Skagerack. Martin är över-
känslig och övernormalt fantasibegåvad. Ingen förstår sig på honom,
hos ingen känner han sig hemma. Han är utstött ur all social gemen-
skap. Därför blir han ett rov för vad han kallar bristens ångest. Hans
enda resurs till självhjälp är fantasien; med dess hjälp skapar han
en lögnvärld omkring sig, men den avreagerar i sin tur självförakt
och ånger. Med riktig instinkt söker han sin väg ut via sjömansska-
pets nya upplevelse av världen, men den avgörande räddningen kan
han säkerligen inte nå, förrän han funnit den skapande diktens värld.
Martinson berättar med den enastående intuitiva analyseringskonst,
som han visat i fjolårets, dock aldrig överträffade barnskildring *Näss-
lorna blomma*, han har en naivt gestaltande fantasi men samtidigt en
ömtålig sanningskärlek, som gör, att han kan skildra sin alter ego
utan sentimentalitet och se inte bara samhällets okänsliga hårdhet
utan även Martins brister och ömklighet.

Martinsons Martin håller på att bli jämnårig med *Eyvind Johnsons* Olof, och därmed får han en svår medtävlare. Ty Johnsons serie-roman om den unge norrländske arbetarpojken med den gryende diktarbegåvningen ser ut att bli ett av 30-talets allra främsta verk. I Se dig inte om behandlas ett nytt avsnitt i Olofs inre utvecklingshistoria, övergångsårens kriser med deras sexualintresse i dröm och verklighet, deras ensamhetslängtan och ensamhetskräck, deras nya upptäckt av ett levande jag. Olof är med sin blyghet och sin skrytsamhet, sin vacklande balans och sin innerst inne trygga sundhet så typiskt svensk, att han troligen en gång kommer att bli klassisk, och hans historia har berättats med en inlevelsens säkerhet och en framställningens okonstlade naturlighet, som når mästerskapets klass. Eyvind Johnson dokumenterar sig vidare som en norrländsk folklivsskildrare av mycket hög rang, särskilt i avsnittet om emigrationen till Brasiliens land. Han har slutligen en djup och rik humor, som är svenska folkets egen.

Agnes v. Krusenstjerna fortsätter i *Dunklet mellan träden* att berätta Viveka von Lagercronas historia. Den som kan uppbringa tillräckligt intresse och Anreps Åttartavlor har säkerligen möjlighet att identifiera de flesta av romanens karikatyrer, men han kommer i så fall endast i kontakt med dess döda beståndsdelar. Agnes v. Krusenstjerna piskas ofta fram av hat till släktingar och andra, men hon är ingen satiriker. Hennes konst blommar upp av ångest och ömhet och högst när hon, när hon kan skildra med sympatiens inlevelse. Så sker också i denna bok, där hon med varsam hand och med den känsligaste intuition beskriver, hur den lilla Viveka omärkligt förvandlas från barn till ett ungt, knoppande kvinnoväsen. Hennes längtan och drömmar, hennes skygga undran och hennes nya förnimmelse av det frestande och farliga i en ännu främmande tillvaro har skildrats med all den språkets mjukhet och all den ömma förståelse, som Agnes v. Krusenstjerna förmår prestera i sina bästa stunder. Det kan tilläggas, att denna nästan hektiskt flitiga förf. under året även hunnit med en novellsamling, *Vivi, flicka med melodi*, där det mesta visserligen är enkla solskensberättelser för det löpande behovet, men där man dock träffar på en fullödig sak, den psykologiska problemnovellen *En vagnstjälper*.

Till de självbiografiska romanernas klass hör också *Moa Martinsons* *Mor gifter sig*, en skildring av samhällets lägsta skikt, av svält, smuts, löss, barnsängar, flyttningar, tröttlöst arbete och än trötlösare arbetsbrist, allt sett med en liten flickas ögon. Det finns även ljusare inslag; man träffar på sidor av god barnpsykologi, och moderns arbetstungda, tåligena, hunsade och tappra gestalt är något av ett äreminne, men de många upprepningarna och naturalistiska detaljbeskrivningarna äro tröttande i längden. Framför allt är denna intensiva och temperamentsfulla bok en social indignationsroman, vars slagkraft dock något minskas av att den skildrar ett redan historiskt skede.

Den armodets värld, som Moa Martinson berättar om, skiljer sig

Litteratur

inte mycket från det fattiga åländska torparhem, där *Sally Salminens Katrina* utspelas. Det finns faktiskt många överensstämmelser mellan de båda böckerna, men det blev Salminens som vann den största publikframgången och mer än det: på flere år har ingen roman nått upp till dess försäljningssiffra. Därför vill man inte kalla den höstens främsta bok. Framgången kan ha berott på andra omständigheter, t. ex. författarinnans sensationella metamorfos från hembiträde i U. S. A. till pristagarinna i en romantävling. Katrina är i varje fall en av årets bästa böcker, enkel och okonstlad i stil och komposition och med säker konsekvens i utförandet. Även här finns berättigad indignation mot översitteri och förtryck, men den blir inte huvudsak, och den orädda realismen slår inte över i ensidig naturalism. Det vilar över skildringen en egendomlig blandning av naiv friskhet och sann klokhet, som gått rakt till läsarnas hjärtan och gjort romanen till en äkta folkbok. Miljön är fångad med säker kunnighet, figurerna klart tecknade och varje människas öde skildrat med naturlig känsla för hennes väsens art. Romanen är ett äreminne över Katrina, bonddottern som blir sjömanshustru på Åland och vars hela liv är en enda oavbruten, ensam kamp för make, hem och barn, över den arbetande, skapande kvinnan. Hon är seg i arbetet, tapper, när det gäller att hävda sitt människovärde, på en gång stolt och ödmjuk, en kvinna, som sällan får stöd men ofta måste stödja, en mycket levande människa, som man tycker sig komma alldeles nära och som blir större, ju närmare man kommer henne. Vardagens heroism har sällan skildrats med en sådan enkelhetens poesi som i Katrina.

Arbete är också temat i *Josef Kjellgrens* novellsamling *Skott i vattenlinjen*, där problemet formulerats i antitesen: arbetets glädje — arbetarens ångest. Kjellgren har upplevt bådadera och det har givit honom hans syn på människorna. I en serie berättelser skildrar han arbetsliv och arbetare i verkstäder och på skeppsdäck. Hans stil kan vara kantig och hans teknik brista i koncentration men det finns ett ärligt sökande och en varm människokärlek i allt vad han berättar om. Särskilt minns man de sanna och vackra ord han har att säga om sjömansskapets gemenskap. Från arbetarklassen har även *Rudolf Värnlund* hämtat stoffet till sin proletära bildningsroman *Hedningarna som icke hava lagen*. Problemet utgöres här av konflikten mellan sociala ideologier och politiska teorier å ena sidan och den enskilde arbetarens privatexistens å den andra. Arbetarrörelsen är en massföreteelse, som för sin framgång kräver solidaritetens offer, men individen drivs att kämpa för och ta hänsyn till sin egen framgång. Hjälten i boken kommer tidigt in bland de revolutionära utopisternas skara men verkligheten ställer honom inför ständigt nya personliga problem. Han är nära att som brottsling försätta sig utom samhället men drivs slutligen att acceptera det i den borgerliga familjbildningens form. Värnlund har i denna barn- och ynglingaskildring inte tillgång till Martinsons underbara intuition, han skildrar utifrån och han lyckas inte smälta samman referat och ana-

lys till ett levande helt, men han har vidrört problem och ställt frågor, vilka äro centrala för den samhällsklass, som han alltjämt diktar om och som han grundligt känner.

Om samhälle och individ handlar på sitt sätt även *Karin Boyes* För lite, men här rör sig problemet om subtilare ting. Diktaren Harald Mährman tvingas för familjeuppehållets skull att bli dussin-författare för veckopressen. Den inspiration han alltjämt förnimmer, kväver han inom sig, ty den kan icke skänka dagligt bröd. När den stora frestelsen en gång kommer, tillfället att bryta alla band och återvända till ett liv av fritt konstnärligt skapande, sviktar han i det avgörande ögonblicket. Men han har inte bara varit en dålig, schablonmässig författare utan även en dålig, ständigt irriterad familjefader. Omständigheterna göra, att även hans hem och familjebildning upplösas. Hans livsfacit blir ett totalt misslyckande. Denna den ohållbara kompromissens roman varierar ett tema, som för Karin Boye förblir det centrala, kravet att sammansmälta form och innehåll, att dana livets oändligt dyrbara gåva till något, som kan växa rakt och starkt och skänka den fullhet, som ensam gör människan till människa. Få av årets romaner ha en sådan koncentrerad följdriktighet, en sådan rytmik och balans och en sådan språkets klarhet som denna djuptänkta bok om en livsfråga, som inte enbart är diktarens och konstnärens.

Liksom fjolårets prisroman om adjunkten Hoffman handlar *Curt Bergs* i år prisbelönta *Blå dragonerna* om en yrkesgrupp och dess problem. Här behandlas officerskåren och officersmentaliteten vid ett norrländskt kavalleriregemente under den oscariska epoken. Yrkesanalysen gäller mindre den enskilde officeren än gruppen som sådan, männen i massen och i deras dagliga gärning. Skildringen är gjord än med munter satir, än med uppriktig beundran, alltid med blick för det karakteristiska och i sin helhet på ett sätt, som går i ton med gammal karsk, svensk ryttaranda. Regimentet träder fram med sin slutna sammanhållning, sina interna ceremonier och sin ofta ståtliga hederskodex. Men också ett annat tema tas upp, det som gör boken till en roman, nämligen förhållandet mellan gruppen och individen. Det visar sig, hur i grunden ensamma dessa utåtriktade officerare äro, hur försvarslösa de genom uppfostran och livsform kunna bli inför inre konflikter. Den unge subalternen, som förälskar sig i sin svägerska, finner till slut ingen annan lösning än den av regementshedern föreskrivna. När han som stupad fått sitt hedrande omnämmande i dagordern, kan romanen klinga ut i dur: regementets ära är obefläckad. Vad som ger den specifika stämningen åt denna roman och skänkt den dess framgång, är väl till slut det, att dessa blå dragoner representera väsentliga sidor av svenskt lynne: svensk längtan och ensamhetskänsla men också svensk stramhet och kunglig svensk bravur.

En yrkesroman och samtidigt en kvinnoroman är *Aliec Lyttkens* Det är mycket man måste, som direkt fortsätter den föregående Det är inte sant. Här skildras advokaten Ann Ranmarks inre

Litteratur

strid för en rätt självhävdelse. Hennes borgerliga uppfostran har skänkt henne kvinnlig underlägsenhetskänsla och osjälvständighet. När hon får överta sin gamla väns advokatkontor, tvingas hon att ta ansvar och handla på egen risk. Hon misslyckas, därför att hon söker överbygga sin bristande självtillit än med skräckslagen isolering, än med förfalskad käckhet. Först när hon definitivt accepterat sitt nederlag, får hon kraft att strida sig till seger, först då kan hon försona tillvarons krav med sina egna krav och nå den livskonst, som består i den naturliga balansen mellan båda. Då orkar hon också stå fast inför det sista slaget, budet om den älskades död. Alice Lyttkens har på ett hedersamt sätt behandlat ett centralt kvinnligt problem i aktuell miljö, redbart och omsorgsfullt men icke utan en viss tyngd.

Den yrkesgrupp, som har ålderns hedersplats i vår litteratur, är givetvis bönderna. I årets bokflod är *Gertrud Liljas Kvinnorna* i släkten den främsta representanten för svensk bonderoman. När man på de första sidorna möter den gammaldags patriarkaliske bondehövdingen med de isländskt tunga och knappa replikerna, tror man sig ha ännu en variant av en sedan länge utnött genre, och när man läser om den dystra smäländska läsarandan, tror man sig få till livs en variation av Mobergs fjolårsroman. Men *Kvinnorna* i släkten visar sig minst av allt vara ett epigonverk. Den är delvis Gertrud Liljas bidrag till de personliga hågkomsternas romaner med ett stoff, som ger boken rikt dokumentariskt värde. Den är vidare en skildring av en bondebygds utveckling, brytningen av bondeklassens isolering och dess förgrening mot andra yrken. Slutligen är den en psykologisk roman, vars huvudperson genom arv, fostran och miljö erhållit obotliga själsliga förträngningar och därigenom drives till katastrofala handlingar. Detta rika stoff är behandlat med stor konstnärlig säkerhet, en teknisk kunnighet och en psykologisk skarpblick, som gjort boken till det hittills främsta alstret i förf:s produktion.

Bland de rent psykologiska romanerna kan man först nämna debutanten *Fr. Thomas' En son*, en inte bara i fråga om miljö utan också om analys och metod naturvetenskapligt inställd bok. Den skildrar, hur arvsanlag och miljö konsekvent och obönhörligt leder en människa i fördärvet. Det är ett noggrant studerat psykologiskt fall, som blivit till en aktningsvärd fast väl vidlyftig och ibland språkligt valhänt roman.

Ett psykologiskt problem behandlar också *Olle Hedberg i Jag är en prins av blodet*. Dess tema, som f. ö. även finns som episod i Salminens *Katrina*, handlar om en man, som uppoffrar sin kärlek till en kvinna för sin broders skull. Inge är frisk, stark, vacker, utåt-riktad. Hans bror Valter är låghalt. Från barndomen har Inge fått lära sig att ta hänsyn till den lytte brodern och detta har blivit en andra natur hos honom. Valter i sin tur har instinktivt lärt att använda sitt lyte som ett skydd. När båda förälska sig i samma kvinna, gör Inge sitt stora offer: han nämner ingenting men emigrerar och vågar först efter många år återvända. Då han därvid finner, att hans känslor fortfarande äro desamma, återstår för honom ingenting annat

än att definitivt försvinna. Han gör det på ett sätt, som ger brodern och svägerskan ekonomisk fördel av hans död. Det är hans sista gest före sortin. Romanen är berättad med stram psykologisk logik och konsekvent motivering — utom vad som inte går att motivera, nämligen Valters kärlek, vars djup och hållfasthet dock inte är alldeles trovärdig. Inge är ingen märklig människa, men arv och fostran ha skänkt honom något sällsynt: stil. Han är »en prins av blodet» och i det avgörande ögonblicket handlar han så, som det bästa i honom bjuder. Valter kan alltså göra skäl för epitetet hjälte, men inte ens i denna roman om heroism har Hedberg släppt sin pessimistiska, ironiska livssyn. Här finns intet av hjältedådets stolta glans, inga triumffanfarer. Livet är nu en gång sådant, att även den till synes bäst gynnade måste gå under, inte bara i strid med motståndare utan också tvingad av andra befallande krafter. Livet är kanske ett gyckel-spel, en marionetteater, men en sak förmår man dock, man kan hålla sig rak, man kan behålla stilen, vara en prins av blodet — sedan kan ridån gå ned.

En rad sinsemellan mycket olikartade böcker kunna sammanföras under benämningen äktenskapsromaner. Ett par av dem äro fortsättningsromaner. *Hans Botwid* berättar i *Hotet mot vår kärlek* vidare om den familj han förut skildrat i *Oväntat sällskap*. Till typen påminner den f. ö. även om hans *Nedtystat*. Botwids specialitet är att skildra psykiskt instängda människor, som av sina hämningar tvingas bort från livet i gemenskapen. Detta var huvudtemat i den föregående romanen. I den nya har huvudpersonen botats från den perverterade härsklystnad, som drivit honom ut i ensamheten. Han vill ödmjukt anamma livet, men nu ställa sig andra hinder i vägen. Han blir oskyldigt misstänkt med anledning av ett mord, som aldrig blir utrett. Detta blir anledningen till att hans äktenskap bryts sönder. Hustrun kan nämligen inte känna trygghet, så länge ovissheten vilar över hemmet, hotande kärleken, alstrande misstänksamhet och främlingsskap. Trots allt går dock den övergivne mannen segrande ur striden. Han har fått sitt fäste i en resignationens livsvisdom, som genom att acceptera det onda och ständigt hotande i tillvaron som ett faktum kan anamma de ljusa stunderna och lyckliga ögonblicken som oförstörbara gåvor. Historien är berättad med den medkänsla och lyhörda känslighet, som utmärker Botwids begränsade men aldrig enformiga skaldskap.

Waldemar Hammenhög har hunnit med två romaner under året. *Hustru eller lakej* är en motbjudande studie i lumpenhet, som förf. givit skälmromanens form, vilket också gjort, att den kan betecknas som nollpunkten i hans produktion. Det ser ut att vara mer än en händelse, att han därefter återgått till den värld och de människor, som han skildrat i sin första och bästa roman, *Esther och Albert*. I dess fortsättning, *Esthers och Alberts äktenskap*, återfinner man också något av det bästa hos Hammenhög: hans absoluta förtrogenhet med miljön, hans förmåga att fånga själva atmosfären inom hantverkarklassen och att hemvant röra sig inom dess

Litteratur

tanke- och föreställningsvärld. Romanen handlar om gamla sår, som rivs upp. Esther vill ängsligt glömma det förflutna, men Albert förstår det inte, ty han har en son utom äktenskapet. Då sonen får en öronsjukdom, för Albert honom hemligen till Stockholm och tvingas därmed till en dubbelexistens, som spänner hans nerver till det yttersta och gör hans liv ohållbart. Som ofta hos Hammenhög är upplösningen det svagaste; det är något mekaniskt, konstruerat över den. Men i övrigt har han utfört romanen med säker psykologi och sann realism och han dokumenterar här än en gång sin förmåga som stockholmsskildrare.

Har Hammenhög i sin sista roman återgått till sina ursprungliga domäner, så kan *Eva Bergs Ny kvinna* betraktas som en genombrottsroman. I denna skildring av en blekblodad och ståndsmässigt uppfostrad adelsflickas äktenskap med en vildmarksläkare, där allt ser ut att redan från första början trasas sönder, har förf. med en ingalunda vanlig intuition, en sund och okonstlad men säker människokunskap och en klok blick för yttre händelsers naturliga psykologiska följder berättat, hur båda parterna tvingas till revision av sitt förgångna och hur äktenskapet räddas till en gemenskap, där viljan till samförstånd garanterar det väsentliga och där inga det förflutnas skuggor och ingen falsk romantik längre kunna hota. Romanen hör till dem man bäst minns av årets produktion, inte bara för dess allvars skull utan också för det inslag av en rapp och maliciös satir, som spelar över åtskilliga av dess sidor.

En så naturligt säker berättarkonst, som Eva Berg här visar sig besitta, kan inte ännu sägas utmärka *Ragnar af Geijerstam*. I *Gyllenfalks* rör sig berättelsen om en hel släkt, vars medlemmar på olika sätt tvingas fram till en vidare och naturligare livssyn och ett direktare förhållande till omvärlden. Det är något hedersamt och sympatiskt i det allvar, varmed förf. tar itu med de ingalunda lätta uppgifter han förelagt sig, men han förmår ännu inte otadligt tillämpa sin psykologiska beläsenhet och kunskap i romanformen, man märker alltför mycket hans stadiga grepp på personerna och särskilt vad hjälten beträffar, vars äktenskapshistoria utgör bokens huvudparti, blir man inte av hans ord och handlingar alldeles övertygad om att han är sådan, som förf. påstår honom vara. Man kan inte heller undgå att märka, hur omständigheternas spel i upplösningen dirigeras av förf. Detta hindrar emellertid inte, att den friskt berättade romanen är underhållande. Flere av bipersonerna äro utmärkt tecknade och de partier, som äro förlagda till svenskt bruksliv, visa, i vilken miljö Ragnar af Geijerstam är bäst hemmastadd och var han har sitt hjärta.

En fortsättningsroman och en kvinnoroman, som inte direkt hör till den självbiografiska gruppen, är *Anna Lenah Elgströms Elsa i människans värld*. Den har sitt största intresse som personligt och temperamentsfullt reportage från unionskrisens och kvinnoemancipationens Stockholm, inom vars olika samhällsskikt hjältinnan rör sig. Det skulle dock inte ha skadat med något mindre mångordighet och

något mindre utförliga kommentarer till händelserna. I detta avsnitt av serieromanen om Elsa konfronteras hjältinnan med den värld, som så ofullkomligt och så maktlystet behärskas av männen. Själv får hon uppleva den stora kärleken och den stora besvikelsen och slutar med att räcka sin hand åt den äldre men trofaste beundraren, som hela tiden bidat i bakgrunden. Elsa skulle säkerligen ha blivit en betydligt mer levande och verklig figur, om hon inte upphöjts till ett ideal av adelhet. Som det nu är, har läsaren svårt att dela det patos och det upphöjda allvar, med vilket hennes öden i en grym och trångsynt värld förtäljas.

Om de nu nämnda romanerna och sålunda om vår prosalitteratur i stort sett gäller, att den främst utmärkes av saklighet. Miljö och människor äro hämtade från områden, som författarna väl känna till, behärska och intressera sig för. Det gäller såväl om de alster, vilka behandla aktuella ämnen, som om dem, vilka skildra det förgångna. Ingen vill gärna gå längre tillbaka i tiden än till gränsen för de personliga minnenas område. Den i Europa nu så populära historiska romanen har inte lockat de svenska författarna. Av de ansatser att döma, som gjorts i genren, behöver man inte heller beklaga detta förhållande. *Ella Byström* har i sin lilla kärleksroman *Kvinnan i Hyllös hus* förlagt handlingen till Grekland på 500-talet f. Kr. Här berättas om en vacker getvakterska, som blir lycklig, först när hon möter en kärlek, vilken inte bara gäller kroppen och sinnena utan kräver hjärtats och själens gemenskap. Den vackert tänkta och med en ton av mjuk lyrik utförda romanen har bara det felet, att den är historisk. Vardagsskildringen är för allmängrekisk för att ingiva förtroende, och om denna epoks människor, varom man inte känner alltför mycket, kan man dock säkert påstå, att deras själsliga reaktioner inte varit sådana, som de här skildras. Den vackra getvakterskan är en förklädd nutidsmänniska.

Långt större saklighet och säkerhet i det faktiska visar *Marika Stjernstedt* i sin roman från revolutionens Ryssland. *Marika Stjernstedt* är från barndomen något förtrogen med detta land, men ändå är det naturligtvis ett vågstycke att i en roman behandla ryska öden och människor, både därför att de innerst äro oss mycket främmande och därför att ryssarna själva äro så utomordentliga berättare. *Marika Stjernstedt* har emellertid lyckats så bra, som det kan begäras av en utlänning. Med *Spegling* i en skärva menas världshistoriska omvälvningars reflexer i en handfull människors öden, här en rysk, kejsarlig provinsguvernörs familj. Allteftersom de stora händelserna börja gripa in, ökar berättelsen, som från början är väl utdragen, i intensitet och figurerna framträda alltmer pregnant. Man kan nämna den gamle blide guvernören, en välmenande liberal, för vilken den nya tiden blir alltmer obegriplig och överklig, sonen Igor, som för fosterlandets skull engagerar sig i den röda armén men blir en stridsman utan tro och en patriot utan glädje, samt dottern Olga, som med tapper optimism finner sig tillrätta men offerar sin personliga lycka för faderns räddning. *Marika Stjernstedt* har i denna ro-

Litteratur

man skildrat en värld, som måste vara henne mycket antipatisk, men hon har sökt se på den med lugn objektivitet. I en tillvaro av kaos och blod har hon funnit, att godheten trots allt inte försvunnit. Därför kan hon inte heller misströsta.

När man kommer från denna roman till *Harald Beijers Soluppgångens land*, förflyttas man från historiens värld till fantasiens. Även Beijer berättar om en stor revolution. Den försiggår i ett land, som inte finns på någon karta, men ändå är det Ryssland förf. tänkt på och tvingar läsaren att tänka på. Med fiktioner av detta slag har Beijer alltid arbetat, men här kan fiktionen inte längre upprätthållas. Det är något av halvhet över metoden och det blir något av halvhet över romanen. Han har synbarligen skrivit den för att få skildra en revolutions grymma och blinda förlopp och för att visa, hur människor av ideella motiv och för ett högre ändamål tvingas till grymheter mot oskyldiga. Men om detta liksom om de stora ledarpersonerna kan man med större behållning läsa i historiska framställningar, helst som Beijers människoskildring, vilken ofta rör sig kringtyper av det kraftgeniala slaget, varken är djupgående eller riktigt sammanhängande. Däremot äger han onekligen fantasi och hans bok är i själva verket en äventyrsroman, skriven på en tvär, korthuggen svenska, som ibland kan vara verkningsfull men ofta får något av epigrammatisk kanslistil över sig. Av spännande händelser finns det mer än nog: rån, stölder, mord och fängelseflykt, ja t. o. m. något så klassiskt riddarromantiskt som en hemsk släktförbannelse, vilken obehagligt går i uppfyllelse. Men också i en äventyrsföljd kräver detektivromanernas tidsskede konsekvens och logik och går ogärna med på att en författare, som Beijer ibland gör, hoppar över svårigheter. Säkerligen skulle det inte skada, om Beijer frivilligt belade sig med de band, som en skildring av den verkliga världen alltid påtvingar en författare.

Det är i varje fall något betydligt mer äkta över den äventyrsroman, som inte ger sig ut för att vara mer än äventyrsroman och vars existensberättigande endast ligger i förmågan att underhålla. Att man kan roa med kultur och smak, visar *Frank Heller* också i sin senaste bok, där han återvänt till motiv, som knyta an till hans och måhända modern svensk förströelselitteraturs främsta verk, *Storhertigens finanser*. Med klok beräkning har han i *Storhertigens efterlämnade finanser* ställt sina klassiska personager mera i bakgrunden: herr Collin tjänstgör numera som *deus ex machina*. Det är närmast den köpenhamnska andan, som dominerar, och liksom alltid hos Frank Heller, den lundensiskt akademiska. Kombinationsförmågan ställs i den halsbrytande spexintrigens tjänst: liksom det en gång förr gällde stölden av Eiffeltornet, avslöjas här den djupaste sanningen om orsaken till att England frångick guldmyntfoten. Frank Hellers styrka ligger alltjämt i hans spirituella stilkonst, hans sätt att med oeffterhärmlig kvickhet placera ett citat och hans eleganta förmåga att karakterisera genom repliker.

Lundensisk till typ och anda är också *Anders Stens Tändljus*.

set, en om den odödlige Falstaff erinrande aktsamling, som kvickt satiriserar det akademiska lärdomsväsendets produktionsschabloner, stilarter och förkärlek för invecklade facktermer men också den svenska pressens underhållningssidor. Upp till mästartens klass kommer inte Anders Sten, men han har roligt och slagfärdigt varierat ett satiriskt tema med klassiska anor.

Skulle man anföra ett exempel även på den underhållningslektyr, som inte går i äventyrets utan i situationskomikens tecken, torde det mest representativa vara *Gunnar Widegrens Fröken Solsticka*. Det strängt dominerande allvaret i den högre syftande svenska litteraturen kompenseras av Raggens författare på ett sätt, som vunnit den breda publikens gillande. Widegren förhåller sig till Wodehouse ungefär som anglosaxisk film till svensk, ehuru hans böcker i och för sig avsevärt höja sig över traditionell svensk filmkomik. Fröken Solsticka är en roman i farsform. Den arbetar med det uråldriga *qui pro quo*-motivet, med idel förväxlingar, misstag och klavertramp. Stilen är en jargong av modern slang, som visserligen är träffande men i längden litet prövande, personteckningen har farsens enkla linjeföring och handlingen rusar fram med en sprallig fart, som aldrig förtröttas. Widegren behärskar kort sagt sin genre. Han äger komisk fantasi och kvick slagfärdighet, allt utan större pretentioner men med förmåga att roa för stunden.

Slutligen skall nämnas en bok av ensamtstående slag i årets prosa, *Gustav Sandgrens Skymningssagor*. Sagoberättandets i Norden numera sällsynta konst har här fått en ny och värdig representant. Sandgrens sagor äro skrivna för vuxna, men det kan hända, att icke minst de ha behov av sagan. Vare sig Sandgren berättar om sådant, som försiggår i den verkliga världen, eller om sådant, som händer i sagornas traditionella underland, är det ett och samma motiv, som kommer igen: romantikens gamla längtan efter poesi. Den unge lärningen, som trotsar stadsstyrelsens alla trängsinta och pedantiska paragrafer för att smyga genom stadsporten efter Fågel Blås lockrop, är en efterföljare till de romantiska poeter, som en gång sökte den blå blomman. Numera kallas det att söka melodien, som kom bort. Gustav Sandgrens poetiska och djuptänkta Skymningssagor visa, att melodien inte alldeles försvunnit från svensk litteratur.

Elof Ehnmark.

HISTORISKA PORTRÄTT

I höstens skörd av biografiska arbeten möta ej mindre än två statsmannabiografier, *Rudolf Fåhræus'* teckning av Magnus Gabriel De la Gardie och *Walfrid Holsts* av Carl Gustaf Tessin (Sthlm, Hugo Geber, 324 s., 8 pl., resp. 281 s., 12 pl. Kr. 7:50 per volym). Till dem kan man foga den omfångsrika biografi över Johan August Hazelius, som utarbetats av *Verner Söderberg, Henry Olsson* och *Gunnar Heckscher* (Sthlm, P. A. Norstedt & Söner, 584 s.,

8 pl.). De tre arbetena beröra olika epoker med vitt skilda kynnen, men gemensamt för dem alla är, att de syssla med både centrala politiska problem och andra ytterst betydelsefulla sidor av kulturlivet.

Mellan De la Gardies och Tessins mannagärningar ligger det halvsekel, som rymmer den totala omgestaltningen av Sveriges inre och yttre läge under slutet av 1600- och början av 1700-talet. Icke desto mindre förete deras levnadsbanor slående överensstämmelser. Börd och lysande egenskaper förde dem alltför lätt fram i första ledet. Hos båda förenade sig viljan att gripa in i den stora politiken med karaktärsdrag, som gjorde denna deras ärelystnad till en olycka för dem själva och landet. Men hos bägge sammanhängde också vad som brast i statsmannaegenskaper intimt med en estetisk sensibilitet och ett kulturellt intresse, som satt outplånliga spår i vår odlings hävder. Och om båda saknade sinne för hushållningens prosa, närdes deras slöseri till en del av en kärlek till vetenskap och konst, som riktat vårt kulturarv med rika skatter.

Riksmarskens och Ebba Brahes son, en drottningens gunstling, konungens svåger — det är de första stegen i De la Gardies levnadsbana och på hans väg mot makten. Han sökte liksom den drottning, vars gunst gav honom hans första framgångar till skänks, gripa denna makt på den åldrande rikskanslerns bekostnad. Men varken hans eller Kristinas självhävdelse rättfärdigades av den kraft till förnyelse, som ger generationsväxlingens ofrånkomliga brytning dess djupare berättigande. Och om drottningens nervösa temperament till sist icke fördrog kallets vardagsmödor, kom hennes gunstlings karaktär ännu mer till korta, både då den kungliga nåden tog slut och då hans ansvarsmod prövades i krigets allvar. De la Gardies lysande insatser som universitetets och fornvårdens målsman, som Sveriges främste mecenat, som byggherre och en förfinad kulturs befrämjare distraherade honom sedan i de statsmannavärv, där han själv valde sin främsta uppgift. Vida allvarligare var dock, det bekräftar även Fåhræus' teckning, att han aldrig vann den karaktärens och viljans auktoritet, som fordrades för att sammanhålla den månghövdade förmyndarstyrelsen. Eljest passade De la Gardie på många sätt i rådskammaren och i det diplomatiska spelet. En mera inträngande forskning, som Fåhræus sammanfattar och utbygger, har också låtit den förkättade De la Gardieska politiken framstå som en bland rimliga lösningar av den nya svenska stormaktens konsolideringsproblem i mellanlägets vådor. Intrycket blir alltmer, att varje annan lösning skulle ha rymt ungefär samma faror för ett rike, försvagat av regeringens vacklan och oförmåga att utkräva nödvändiga offer.

Det måste räknas Fåhræus' även eljes intressanta teckning av De la Gardie till förtjänst, att den ser det biografiska och kulturhistoriska mot bakgrunden av rikets öden. Det historiskt-politiska bedömandet ger både den kulturella glansen och den ofrånkomliga medkänslan med den fallne stormannen de rätta proportionerna. De bästa egenskaperna hos lektor Holsts teckning av Tessin ligga på ett annat plan, i den levande och medkännande människokildringen. Visserligen sam-

manfattar även Holst i korta, klara och väl avvägda översikter vad man behöver ha aktuellt av den allmänna politiken. Men hans intresse är inriktat på att få fram de personliga dragen där ej mindre än i andra miljöer. Vad han vill ge och även ger är Tessins högtsyftande anda, hans nobla impulser och entusiasmerande verksamhetslust, hans estetiska sensibilitet, som låter hans lynnes spel följa stämningarnas skiftning i ordstridens stormar, salongernas fester och naturens stillhet. Det har lyckats honom att fånga något av den intellektuella och emotionella spänning, som gav Tessin hans politiska framgångar och med oemotståndlig tjuskraft utstrålade i hovens salar och i trängre kretsar. Skuggsidan var den nervösa överkänsligheten, som kanske är oskiljaktig från en sådan läggning. Holst söker däri förklaringen, då Tessin sviker i påfrestande lägen. Man ger honom gärna rätt och erkänner tacksamt, att särskilt Sigrid Leijonhufvuds och hans egna forskningar skänkt oss en mänskligt sannare, till sist i motgångens dagar gripande bild av en rik personlighet. Men Tessin själv har, liksom De la Gardie, nödgat oss att mäta också med ett annat mått genom sin heta, tack vare bördens och begåvningens företräden förverkligade åtrå efter en ledande politisk roll. Ser man hans insatser ur rikets synpunkt, kan den fullare förståelsen och de sympatier, den med rätta avviner oss, knappast rubba Malmströms slutomdöme, »att hans högtsträvande ärelystnad ej uppbars av ihärdighet, arbetsförmåga eller mod, att de vackra ord och det sken av romersk dygd, varmed han sökte bedraga sig själv och världen, alltför ofta förnekades av hans gärningar».

Den stora levnadsteckningen över J. A. Hazelius rör sig på en inskränktare skådeplats än de båda nyss berörda arbetena. Men som en bred tidsskildring har den mycket att ge. Hazelius' kanske mer än vanligt brydsamma ungdomsutveckling har fått en allmännare betydelse, därför att den sammankopplades med två starka tidsströmningar och två mera utpräglade personligheter, den radikala nationella göticismen, företrädd av Otto Natt och Dag, och den religiösa mystiken, förkroppsligad av den unge C. J. L. Almquist. Icke minst tack vare Hazelius' behov av biktfäder och själasörjare ha dessa brytningar kommit att belysas av ett rikhaltigt skriftligt material, som med fin förståelse och sund känsla för proportionerna bearbetats av docenten Henry Olsson. Både de svärmiska dragen hos Hazelius och verklighetssinnets slutliga seger över fantasteri och kvalm få en intressant bakgrund i Verner Söderbergs teckning av släktens äldre, av herrnhutismen starkt påverkade men i själasörjarens praktiska arbete mognade prästerliga generationer. J. A. Hazelius' eget långa vardagsarbete efter ynglingaårens inre svårigheter kom på samma sätt att präglas av bevarade ideal och livsduglig plikttröhet. Skildringen av hans insatser för den militära undervisningen, i politiken och till sist i mera ledande ställning för det militära reformarbetet har kommit på docenten Gunnar Heckschers lott. Ur allmänna synpunkter knyter sig kanske det största intresset till Hazelius' arbete för undervisningens modernisering och hans journalistiska in-

Litteratur

satser. Det principiellt konservativa parti, Hartmansdorff skapat, fick genom den av Hazelius utgivna Svenska tidningen ett verkligt publicistiskt centrum. Där gjorde också Hazelius sin utåt mest framträdande insats, då han från allmänna konservativa synpunkter men också med en särprägel av militär ansvarskänsla inför härens ineffektivitet bekämpade Oskar I:s politik under Krimkriget. Heckscher ger av dessa och andra frågor en klar, lättflytande framställning, som lyckligt förenar det biografiska syftet med mångsidig orientering i politik, idéhistoria och tidsmiljö. Framställningen förmedlar också ett omedelbart intryck av Hazelius' livliga, lättroliga temperament, som skänker en icke alltid vanlig friskhet åt hans person och arbete.

Bertil Boëthius.

EN DIALOG OM FRIHETEN

Kontroversen mellan frihet och lag har genom diktaturtankens seger i flera moderna stater bragts i ett nytt läge. Eller kanske rättare i ett läge, som man trodde tillhörde det förflutna. Är friheten värd att man till dess beskydd korar en tyrann? Frågeställningen är antikens. Plutarchos försäkrar — på tal om de stora härskarna under Siciliens glanstid — att det oskattbaraste bälverket mot anarki och för frihet är en »tyrannos», en enväldshärskare, tänkt såsom en statens oegennyttiga herre och tjänare. Mot en sådan fanns, därest han missbrukade sin makt, intet annat rättsmedel än tyrannmordet, som både i dikt och filosofi framställdes såsom högsta medborgarplikt. Vårt borgerliga samhälle har stegrade behov på allt, utom på friheten. Hellre fullständig kapitulation än tyrannmord.

Antiken fylldes av spänningen mellan attraktion och repulsion inför tyrannväldet, eller vad vi kalla diktatur. En nyare tid har trott sig kunna finna en lösning i utvecklingstanken. Enväldshärskaren kan ju uppfattas som ett led i fortsatt utveckling mot ett ideal av lagbunden frihet. Statsauktoriteten skulle utvecklas och förvandlas till ett medel för den enskildes frihet, och man tänkte då mindre dennes maktutövning utåt än på innehållet av hans rättssfär. Icke materiella förmåner utan personlig utveckling blev innebörden i 1800-talets frihetskult. Stuart Mill gav uttryck åt en hel tidsriktning, när han i sitt arbete om friheten satte som samhällets mål att giva full frihet åt den mänskliga naturen att utveckla sig i otaliga varandra korsande riktningar, och identifierade denna frihet med samhällets egen maximala fördel. Den ekonomiska motsvarigheten till denna frihetslära var: bort med alla hinder för enskilt initiativ i näringsliv och medborgerlig verksamhet. Den tanken tycktes predestinerad att erövra världen.

Varför blev den så kortlivad? Om ett samhällssystem skall dömas efter sina ekonomiska följder, har väl aldrig ett tidevarv fått en så handgriplig bekräftelse på sin ändamålsenlighet som 1800-talets i vår världsdela. Men vinden har vänt sig. Det gamla systemet är på av-

skrivning. Det är egentligen striden mellan dess kritiker, som är aktuell. Statsmakten har genom sin teknik blivit mera imperativ än någonsin, men olika riktningar kämpa om innehavet.

Den sista varianten av den urgamla dialogen om »tyrannis», tyrannväldet, och dess förtjänster eller fel, bär överskriften för eller mot planhushållning. Dialogens slutreplik utgöres av två broschyrer om samma ämne, *Gunnar Lindströms* »Om friheten» och *Märta Leijons* »Vad är friheten värd. Svar till Gunnar Lindström» (båda Stockholm 1936). Den förra är ett principiellt försvar för den ekonomiska friheten, den senare en panegyrik över de sista årens skyddspolitik till jordbrukets förmån. Båda stå egendomligt nog på demokratisk grund och betrakta den borgerliga ordningen såsom något över all diskussion höjt. Att en konsekvent, mot ekonomisk frihet vänd politik även måste resultera i diktatur som underlag för tvångshushållningen har tydligen ej fallit den kvinnliga parten in. Lika litet antyder den manliga, att en fullständig frihet för all ekonomisk verksamhet skulle betyda en oberäknelig omvälvning av det bestående tillståndet. Frågan vad friheten »är värd» tar sikte enbart och ganska krasst på penningvärdet. Frihetens betydelse för utvecklingen av personlighetens högsta krafter faller helt utanför Märta Leijons horisont. För opinionen i vårt land är allt detta karakteristiskt. Diktaturen, antikens stora politiska problem, som åter är aktuellt framför våra portar, har ännu ej uppfattats annat än som ett spöke, förhålligt även för dem, vilka bana väg för det.

Signaturen Gunnar Lindström ser frågan vidare men har dock ej blick för huru kravet på effektivitet går hand i hand med en organisation, som ej helt kan undvara en absolut auktoritet med ständigt växande tvång. Så var det redan i antiken, därför att en organisation av större folkliga enheter aldrig ville lyckas med mindre än så, och så är det fortfarande, kanske till följd av de offentliga institutionernas hypertrofi, som förkväver den enskildes insats. Och i ett samhälle, där alla ekonomiska bildningar blivit så gigantiska som nu samt hela tillvaron för de flesta blivit en kamp för ökade materiella förmåner, sjunka andra sidor av frihetsbegreppet än de ekonomiska lätt i bakgrunden. Man underkastar sig gärna allt personligt tvång för verkliga eller inbillade materiella förmåner. Friheten är ej värd mera än en rätt måttlig inkomstökning.

Gunnar Lindström har en omfattande kännedom om skilda tiders tankeliv som grund för sitt postulat: återvänd till friheten. Men han tar väl ytligt på de ekonomiska problem, som just nu äro aktuella. För Märta Leijon äro dessa allt, och hon ser i de allra sista årens uppsving hos oss en generell värdeomvärtning för friheten, som ju krympt jämsides med ökade inkomster särskilt för lantmännen. När Gunnar Lindström jämför två tidevarv, jämför Märta Leijon några få år. När den förre söker efter grundsatserna för hela vårt samhällsliv, talar den senare om statistiska siffror för dagens ekonomiska förändringar.

Nu äro ju onekligen de stora problemen vanskliga att handskas

Litteratur

med, och de historiska bevisen bli lätt godtyckliga eller åtminstone ofullständiga. Men de statistiska siffrorna äro än mer försåtliga. Där man åtminstone till hälften kan lyckas med beviset för en princip, kan man på det fullständigaste sätt misslyckas med sin statistik. Gunnar Lindström är en god dialektiker, Märta Leijon en klen statistiker. Ja, så pass valhant, att hon i det hela mera skadar än gagnar sin egen sak med sina statistiska siffror. Men hon har ett varmt patos — och för övrigt även inom sitt område mycket sunt förnuft, som nog hos många läsare väger tyngre än Gunnar Lindströms bitande sarkasm och logiska skärpa. Han ger alls ingen kostnadsberäkning för friheten, hennes är alltför summarisk.

Det stora huvudargumentet är den inkomstminskning som hon tror sig kunna konstatera under perioden 1920—1930, då det enligt hennes mening rådde en otyglad frihet. Nationalinkomsten sjönk under denna period — enligt siffror, som hon segervisst sammanställt — från 6,015,260 kronor till 4,944,098 kronor, och jordbrukets inkomst från 1,300,495 kronor till 783,522 kronor. Att detta har något samband med ändringen i penningvärde är tydligen för henne en främmande tanke. Tar man emellertid hänsyn till penningens ändrade värde och håller man sig därvid till socialstyrelsens index för levnadskostnader, som väl i detta sammanhang och för korthetens skull kan vara försvarligt, finner man för 1920 en indexsiffra av 270 samt för 1930 siffran 164. Så mycket ha levnadskostnaderna sjunkit eller penningens köpkraft och värde stigit, varigenom sänkningen av inkomsterna i penningar räknade även för jordbrukets del nästan kompenseras. Den verkliga nationalinkomsten i dess helhet har enligt Märta Leijons egna siffror realiter ökat. Ej ens att jordbrukets *förmögenhet* enligt hennes tabell synes ha sjunkit tycks ha väckt några misstankar om, att hon var på orätt spår. I själva verket föreligger en ökning i realvärde. Anatemat över 1920-talet vilar helt enkelt på en missuppfattning av siffrorna.

I stället för att vidare granska hennes statistik — vilket förefaller överflödigt, då den helt naturligt är diletterantisk — skall utan omsvep medgivas, att hennes försvar för de senaste årens välfärdspolitik är grundad på självsyn och praktisk erfarenhet, vunnen på nära håll.

Gunnar Lindström däremot har valt fågelperspektivets syn på problemen. Idéerna om frihet och framåtskridande sättas i samband med seklernas erfarenhet, ej med den sista krisen, och deras aktuella funktion anses därmed vara tillräckligt belyst. Nu händer det emellertid ej sällan, att en institution historiskt haft sitt ursprung ur förhållanden, som försvunnit, men att institutionen fortlever med helt annan uppgift än den ursprungliga. Den ekonomiska individualismen växte fram i strid mot en skråbundenhet, som fastnat i sina traditioner och blivit steril. Om än denna fara ligger nära till hands, behöver ej all planhushållning utan vidare träffas av en sådan dom. Den ekonomiska individualismens strid nu har en helt annan innebörd. Och analogislutet från industrialismens verkningar under 1800-talet till att gälla för all framtid är ej utan vidare bindande.

Rätt dogmatisk är Gunnar Lindströms dom om alla de skyddsåtgärder, som inbegripits i slagordet välfärdspolitik. Han anser att blott jordbrukarna gynnats; dessa ha likväl allt fortfarande det vida sämre ställt än industriarbetarna. Ett korrektiv mot det arbetsmonopol, som gynnade de organiserade industriarbetarna, kan ej anses obilligt. Att hela den jordbrukande befolkningen »lever på samhällets bekostnad» skulle man möjligen kunna säga, om prisbildningen på varor över lag vore fri, så att alla andra producenter finge blott sin »naturliga» ersättning. Men när de organiserade arbetarna tillkämpat sig en långt högre lön än lantbrukarna och lantarbetarna, duger det icke att förklara varje ingrepp i prisbildningen till de senares förmån såsom stridande mot friheten. Ty så är ju i än högre grad fallet med de arbetslöner, som bero av arbetsmonopol. Detta måste väl författaren mer än väl veta, men varför då använda frihetsbegreppet som tillhygge mot lantbefolkningen?

Den ekonomiska frihetens ursprung och genombrott ha emellertid blott föga intresse, när man vill analysera dess funktion i det nuvarande samhället, eller rättare den funktion den skulle få, om den återinfördes efter det recept, som aldrig genomfördes ens under frihandels glansperiod.

Redan för att proklamera ett upphävande av alla mot friheten stridande monopol skulle fordras en diktatur. Och den sålunda proklamerade friheten skulle ej få annan funktion än att nu, när man känner organisationens makt och allehanda knep med sammanslutningar, gynna de monopolbildningar, som bäst kunde dölja sig. Men friheten väcker knappast tillräcklig entusiasm för ett allmänt kors-tåg, och iscensattes ett sådant, finge det ej mera likhet med liberalismens idéstrid än de moderna kolonialkrigen med de medeltida kors-tågen.

För Märta Leijon är friheten kort och gott en övervunnen ståndpunkt och framför allt: oräntabel. Knappt med ett ord antyder hon, att hela det senaste seklets materiella uppsving grundats på näringsfrihet och att fortsatt framåtskridande uppenbarligen har till förutsättning en viss rörelsefrihet. Staten skall reglera produktionen, varmed ju följer en allt längre gående tvångsmakt. Hon vill säkerligen gärna instämma i Gunnar Lindströms ord, att »icke plojen utan röstsedeln är numera jordbrukarens viktigaste redskap». Men dennes ord äro menade som klander däri hon nog ej instämmer. Tyvärr tillspetsar han detta på ett sätt, som gör läsaren oemottaglig även för det berättigade i hans patos. »De svenska bönderna», säger han, »ha i själva verket förfarit på samma sätt som bönderna i Latium under den romerska republikens sista tid, då de övergåvo sina gårdar och flyttade in till Rom för att i egenskap av röstberättigade medborgare låta underhålla sig på statens bekostnad». Vilka svenska bönder ha övergivit sina gårdar i detta syfte? — Att det skall vara så svårt att förena lärdom med sunt förnuft!

Märta Leijon undgår lyckligen den svårigheten. Hennes lärdom sträcker sig ej en tum längre än den synkrets, som hennes vakna och

Litteratur

pigga ögon överblicka. D. v. s. när hon försöker sig på statistik, som redan en smula gränsar till lärdomens utmarker, förtager hon sig synbarligen. Men sin egen värld känner hon väl. Den småländska landsbygden har i henne fått en energisk och varmhjärtad representant, som pläderar sin sak med säker blick för vad som övertygar de breda lagren. Därifrån — närmare bestämt från en onämnd småländsk specerihandlare — hämtar hon ock sin prisstatistik över livsmedel, tydligen obekant med de betydligt rikare källor, som kommerskollegium och socialstyrelsen publicera.

Tvärsäkert klubbar hon ner Gunnar Lindström i fråga om jordvärdena med den repliken, att det inte finnes några jordvärden på flertalet gårdar. En liten titt på tillgängligt siffermaterial hade nog inte skadat härvidlag. Av samma halt är påståendet, »att större delen av det för jordbruket ruinerande prisfallet icke kom i konsumenternas fickor utan gick i storkapitalets». Eller att det liberala lyckoriket tagit arbetet från de fattiga »och gett lönen för deras möda åt storkapitalet».

Nu finns det visserligen gapande luckor även i Gunnar Lindströms panegyrik över frihetens ofelbara välsignelser, helt naturligt förresten, med hänsyn till ämnets omfattning. Bäst lyckas han i sin kritik av sockerskyddet. Han tar därvid sikte på de ekonomiska företeelsernas indirekta samband och uppvisar förhållandet mellan kostnaderna för folkhushållet i dess helhet och resultaten. Hans temperamentsfulla motståndarinna ser blott till skyddspolitikens mest omedelbara verkningar. Att skydd för mindre räntabla näringar betyder hinder för de mera räntabla och alltså kan lämna större förlust än vinst, är henne tydligen främmande. Vill man avlägsna ett sådant skydd är detta för henne — och ofantligt många andra — helt enkelt landsfördärligt, oavsett vinsten för det allmänna. Lika litet som *hon* är villig att reflektera på något dylikt, är *han* redo att göra några medgivanden åt den jordbrukspolitik, som — efter våra ögons vittnesbörd — tycks ha hjälpt oss över ett skede, som föreföll hopplöst för vårt jordbruk.

Den populära uppfattningen, att företagaren blott är en improduktiv »kapitalist» eller »jobbare» får flerstädes i Märta Leijons inlägg typiska uttryck. Över huvud är argumenteringen beaktansvärdare som ett sällspport troget uttryck av de breda lagrens sätt att tänka och känna än som något bidrag till problemens klarläggande. Varje hinder för näringsfrihet motiveras med skräckmålningar över de tillstånd, som skulle uppstå, om det avsedda skyddet bortföle. Den säkra följden bleve ständigt, att de, som finge lita blott på lönen för sitt eget arbete utan påbröd av staten, skulle svälta ihjäl. Att näringslivet erbjuder andra utvägar — och ofta bättre lönande — avvisas som utopier. Hela den erfarenhet, som under hundratals år samlats om arbetets rörlighet och anpassningsförmåga, synes ännu ej hava blivit tillgänglig för de breda lagren. Märta Leijon talar jämt om erfarenhetens vittnesbörd, men menar blott de tillfälliga intryck från sin egen verksamhet, som ju blott kunna utgöra en liten bråkdels

procent av den ekonomiska utvecklingens samfälliga erfarenhet, och denna senare underkännes obesedd såsom något slags förvänt påfund av teoretiserande folk. Den fördömes även med åberopande av Guds egen vilja. »Det liberala systemets fel var, att det läste sig fast i urgamla dogmer», säger författarinnan, tydligen utan aning om, huru nya dessa äro.

Den varma medkänslan med landsbygdens folk, så ojämförligt mera vanlottat än de organiserade industriarbetarna, är emellertid en faktor i vårt politiska liv, väl värd att uppskattas. För vissa äro statens omsorger väl påkallade för att hjälpa dem. Gunnar Lindströms kardinalfel är att tro friheten vara tillräcklig härför. Detta är den ingalunda, och arbetsmonopolet lämnar i själva verket åtminstone till god del en förklaring till lantarbetarnas betryck. De ha ej sin *frihet* att välja bättre yrken. Botemedlet är med andra ord ökad frihet, som för dem skulle vara värd rätt mycket.

Skulle Märta Leijon kunna förhjälpa dem till frihet gent emot de fackföreningar, som hindra dem att konkurrera på arbetsmarknaden, vore det en stor vinst. Men det ligger tydligen helt utanför hennes synkrets. »Industrien har själv prövat tider, då den fria konkurrensen dödade så gott som all företagsamhet» hör till de många mycket dunkla påståendena hos författarinnan. Eljest är det ju ett historiskt faktum att konkurrensen, med all sin hårdhet och sina avigsidor, premierat företagsamheten. När vår industris höga kvalitet i detta samband härledes ur tullskyddet, känner författarinnan tydligen ej till, att blott på den internationella, icke tullskyddade marknaden, den höga kvalitetens företrädare visar sig fullt.

Frågan om friheten måste ses ur tidshistorisk synpunkt. Diktaturerna utomlands ha såsom redan sagts aktualiserat antikens problemställning, frågan om »tyrannväldets» berättigande; men de ekonomiska förhållandena i vår tid äro långt mera ömtåliga och invecklade än förr. Detta sakförhållande kan tagas till intäkt lika väl för en fordran på större frihet för företagen, vilka ensamma känna produktionsmekanismens hemligheter, som på statskontroll över denna, av vilken allas väl beror nu mer än förr. Gunnar Lindström har på ett fängslande sätt tillgodogjort sig viktiga resultat av gångna tiders tänkande men har knappast beaktat de ändrade förutsättningarna.

Friheten är — även om man lämnar å sido de ideella synpunkterna — en ekonomisk tillgång lika väl som organisationen och statens tvångsvis ordnande hand. Att avväga tvång och frihet är en uppgift, som ingendera av de två motståndarna tycks ha sinne för.

Det är skada att Gunnar Lindström så föga beaktat relativiteten hos all frihet. Det absoluta frihetskravet hör ej hemma i vår värld. Om dialogen mellan de två antipoder, som här uppträtt på scenen, kunnat belysa de önskvärda gränserna för friheten samt det städse efter omständigheterna växlande behovet av skydd och tvång, vore ej så litet vunnet.

Curt Rohlieb.